

approaches to the labour-law phenomenon of labour protection. The broad approach and narrow approach to the labour-law phenomenon of labour protection are examined. So are the interim approaches. These two approaches, in particular the broad one, turn out to be apprehended by the labour-law science since the pre-revolutionary and early soviet periods. The argumentation, provided by the broad approach adepts, is examined. Rather few scholars not only ascertained the presence of the narrow approach and broad approach to the labour-law phenomenon of labour protection, but also tried to resolve this problem of multi-approach. The resolving of the mentioned problem should provide a clear decision, if one of these approaches is more appropriate and convenient for the labour-law examination of the labour protection phenomenon.

It is grounded that the application of the broad approach is not appropriate for the purposes of scientific labour-law examination of labour protection because of its contradiction to the actual state of things and because of its methodological defects. The broad approach to the labour-law phenomenon of labour protection has the following flaws: 1) it is based upon the irrelevant literal interpretation of the term “labour protection” and its components (“labour” and “protection”); 2) it generates the terminological synonymity, which is not appropriate for legal science; 3) it contradicts the actual state of things; 4) it has a negative gnostical and methodological effect; 5) it contradicts the modern scientific view to the subject of labour law and its system.

The narrow approach in turn completely does not exclude the multiple-aspect nature of labour protection and considering it to be simultaneously a labour-law institute, a principle of labour law, a system of legislation, an element of labour legal relationships, a subjective right of an employee, a social function of labour law etc.

Keywords: *branch of labour law, labour protection, broad approach to the labour-law, narrow approach to the labour-law, labour-law institute, safeguarding and protection of employee's rights.*

Надійшла до редакції 21.03.2016

Нестерцова-Собакарь О.В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.7 (477) «19 – 055.2»

УКРАЇНСЬКА ЖІНКА ЯК СУБ'ЄКТ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ІСТОРИКО-ПРАВОВА ЕКСПОЗИЦІЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Розкрито особливості регулювання становища жінки нормами цивільного та сімейного права, впливами правових традицій Гетьманщини та українського звичаєвого шлюбно-сімейного права. З'ясовано місце та роль української жінки в шлюбно-сімейних правовідносинах на основі всебічного використання історичного досвіду, що дало можливість виділити суттєві чинники становлення руху за жіноче рівноправ'я, відокремити в сучасних умовах загальне від часткового, об'єктивно обумовлене від випадкового.

Ключові слова: *жінка, правове становище, українські землі, шлюбно-сімейні правовідносини, суспільство, шлюб, сім'я, права, обов'язки.*

Постановка проблеми. Встановлення реальної рівності жінки і чоловіка в суспільстві – це складний і довготривалий процес для будь-якої країни. Жіноче питання завжди становило складну соціальну проблему, що охоплює економічні, політичні та правові сторони суспільного життя. Але його повноцінно вивчити неможливо без дослідження шлюбно-сімейного законодавства відповідного періоду.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Зазначене питання піднімалося у наукових роботах дослідників різних періодів, зокрема Владимирського-Буданова М., Глиняного В., Гончарова Ю., Григоровського С., Гримич М., Думашевського А., Єфіменко А., Іванова В., Канторовича Л., Маймескулова Л., Міронова Б., Нос А., Пушкарьової Н., Тютрюмова І., Шершеневича Г.

В радянські роки шлюбно-сімейне законодавство Російської імперії залишалося самою невивченою галуззю дореволюційного права. Цьому є своє пояснення. У перші ж післяреволюційні роки історично виправдана критика патріархальної сім’ї набула крайнього характеру і переросла в заперечення не тільки архаїчних, віджилих форм сім’ї та принципів сімейних відносин, але і самого інституту сім’ї взагалі.

На відміну, наприклад, від державного права, шлюбно-сімейне законодавство Російської імперії не привертало уваги вітчизняних дослідників, що яскраво контрастувало з величезною кількістю дореволюційних правознавчих робіт, присвячених сім’ї. А тому практично не досліджувалися питання місця і ролі жінки у шлюбно-сімейних відносинах. Навіть у сучасній історико-правовій науці окреслену проблематику відбито доволі фрагментарно та епізодично.

Мета. Тому публікацією власної розвідки маємо на меті окреслити зміни правового становища жінок на українських землях у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. за російським імперським та українським звичаєвим шлюбно-сімейним правом.

Виклад основного матеріалу. Універсальним принципом для усієї середньовічної Європи було віднесення шлюбно-сімейних відносин до сфери юрисдикції церковного суду. У той же час значна роль церкви не означала усунення держави від регламентації шлюбно-сімейних відносин. Відсталість сімейного законодавства у Російській імперії, у тому числі на українських землях у її складі, полягала: по-перше, в тому, що акти громадянського стану були прерогативою церкви, по-друге, багато законодавчих норм підмінялися приватними визначеннями.

За російським імперським і українським (як позитивним, так і звичаєвим) правом „засадю і основою” сім’ї був шлюб. М.Ф. Владимирський-Буданов писав: „Подружній союз виникає із шлюбу і передбачає затим певні юридичні – особисті та майнові – відносини між чоловіком і дружиною” [1, с. 404].

Правознавці ХІХ ст. визначали шлюб як нормований правом довічний статевий союз чоловіка і жінки. При цьому фактичну основу шлюбу складало співжиття чоловіка і жінки. Саме факт співжиття за наявності вказаних зако-

ном формальних і матеріальних умов був шлюбом. Подібне розуміння не включало з поняття „шлюб” необхідності етичного елемента. Цей елемент вводився шляхом законодавчої вимоги дотримання тих умов, без виконання яких шлюб був немислимим. Ці умови також мали вигляд правових приписів.

Російське законодавство, на відміну від західноєвропейського, хоч і зараховувало шлюб до інститутів цивільного права, розглядало шлюб як акт фактично винятково релігійний. Через це високою була роль інститутів тих конфесій, до яких належало подружжя. Подібна ситуація, полегшуючи завдання законодавця при регулюванні такого важливого інституту, як шлюб, в той же час створювала немало труднощів в основних питаннях шлюбного права, ускладнюючи свободу совісті подружжя при змішаних шлюбах.

У нормах, що регулювали укладання шлюбу, головними були ті, які регулювали подвійні відносини: по-перше, умови здійснення шлюбу і, по-друге, форму здійснення шлюбу.

Відомий російський учений у сфері дослідження правового, соціального, економічного становища жінок на різних етапах розвитку суспільства, жіночої емансипації Н.Л. Пушкарьова [2, с. 67–68] вказує на те, що „норми приватного життя, у тому числі шлюбні, що мають моральне і ментальне походження, завжди були тісно пов’язані з владними практиками, а потреби задовольняють індивідуальні потреби – з системами соціальних обмежень, макрополітичним „наглядом” [3, р. 4].

Суб’єктом цього нагляду впродовж століть виступала православна церква, яка була в російському суспільстві аж до петровських часів монополічним регулятором шлюбу. Це дозволяє сучасним дослідникам іменувати вказаний період православним шлюбним порядком [4, с. 9]. Його основні складові – засудження дошлюбної сексуальної активності, гетерогенна сім’я, вінчання як форма закріплення шлюбних зв’язків, моногамний шлюб, караність адюльтеру, складна процедура розлучення. Ці положення церковного шлюбного права здавалися непорушними, на них базувалися на тільки усі сімейні структури російського сільського миру, але й усього російського суспільства аж до XIX–XX ст.

Щоправда, конфлікт між цивільними інститутами, які народжувалися з часу „великих реформ” 1860–1870-х років, і нормами церковного права ставав усе більш значним. Проте відмова від укладання церковного (вінчального) шлюбу аж до Жовтневої революції 1917 р. розглядалася, як правило, як соціальна девіація.

З найдавніших часів і до 1722 р. реєстрація шлюбів у Росії велася лише при церквах. З 1722 р. впродовж майже двох століть (тобто до грудня 1917 р.) укладання шлюбів регулювалося і церковними, і світськими нормами права.

Розповсюдження на українських землях уніфікованого імперського шлюбно-сімейного права певною мірою суперечило тривалій місцевій правовій традиції. Підвищений порівняно з іншими ранньо- та пізньофеодальними суспільствами правовий статус жінки тут (у тому числі щодо інших етнічних слов’янських територій на карті Російської імперії), на наше переконання,

веде свій початок від часів Київської Русі.

Повною мірою це проявилось в українському звичаєвому праві ХІХ – початку ХХ ст. «Специфіка подільності сімейств в Україні спричинила ситуацію, при якій після смерті домогосподаря його юридичні права переходили не старшому синові, а переважно вдові. Тобто дружина була головною правонаступницею домогосподаря при умові, якщо вона могла виконувати не лише господарські, а й фіскальні обов'язки. Статус жінки-невістки, відповідно, був на порядок нижчим. Що стосується неодружених жінок (дівчат), то єдине майнове право, яке мали вони в сім'ї батька – це було право на отримання приданого. Участь у спадкуванні була нестабільною і непевною. І навіть коли донькам наділялася частка нерухомого майна, то вона була умовною (формальною, символічною), автоматично додаючись до чоловічої (наприклад, частка незаміжньої сестри – до братових часток; частка вдови або старого батька – до частки того сина, у якого вони лишаються на утриманні).

Специфікою ХІХ ст. є активізація заробітчанського руху, у зв'язку з чим жінки мали більше можливостей заробити своєю працею вдома або на стороні. Ці заробітки, звичайно ж, використовувалися по-різному: дівчина складала собі на придане, мати могла додавати їй до приданого, визначеного батьком, частку зароблених нею особисто коштів» [5, с. 25].

Разом із тим різка активізація розвитку ринкових відносин на українських землях у складі Російської імперії після буржуазних реформ 60–70-х рр. ХІХ ст. обумовила посилення залучення жінок до цивільного життя. Право жінки – дворянки і різночинки – на власність (зокрема у випадку вдівства) набувало іншого значення. Жінки, які мали у власності крамниці, виробничі підприємства, аптеки тощо все більше ставали суб'єктами різноманітних правочинів: орендарями і орендодавцями, укладали угоди поставки, підряду тощо. Так, у другій половині 80-х рр. ХІХ ст. виникла ціла справа щодо впорядкування відносин між власницею тульчинської (Київська губернія) аптеки дружиною приватного повіреного М. Журавською, управляючою цією аптекою та її орендарем. Отже, жінка-власник опинялася в центрі різних приватноправових відносин зобов'язального характеру: по-перше, це відносини оренди; по-друге, це відносини найму. Що характерно, в регулюванні й тих, й інших приватноправових відносин сторони вдавалися до втручання публічно-правових інституцій – від брацлавського повітового справника до київського, подільського і волинського генерал-губернатора включно [6].

Шлюбно-сімейні відносини у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. регламентувалися частиною 1 тому X Зводу цивільних законів Російської імперії [7]. Цим нормативним актом регулювався загальний порядок укладання шлюбу, його поняття і форма, докази шлюбу та шлюбного стану, підстави розлучення, особливості укладання шлюбу нехристиян між собою та з християнами, християн з особами, які не належали до християнського віросповідання та ін.

За цивільним законодавством Російської імперії, шлюб визначався як «...таїнство і вступ до нього, здійснюване за обрядами церкви і взаємною зго-

дою осіб..., не може обумовлюватися ніяким зобов'язанням і бути предметом цивільного правочину» [8, с. 1]. З цього визначення вбачається, що на той період переважала церковна форма шлюбу. Хоча пізніше мали місце і громадянські шлюби, але вони тягли за собою низку ускладнень. Основні з них були спричинені тим, що в законодавстві зазначеного періоду вони не були закріплені.

Визначальною умовою законності та дійсності шлюбу була взаємна згода обох сторін. Важливим прогресивним моментом шлюбно-сімейного законодавства Російської імперії порівняно з феодально-кріпосницькими часами було визнання добровільності вступу у шлюб, у тому числі жінки. Категорично заборонялося батькам чи піклувальникам примушувати своїх дітей до вступу у шлюб проти їх волі (т. X Зводу цивільних законів Російської імперії, ч. 1, ст. 12). Крім того, до уваги брався шлюбний вік: чоловікам заборонялося вступати у шлюб раніше 18 років, а жінкам – 16. У той же час законодавство не дозволяло вступати до шлюбу особам, незалежно від статі, які мають більше 80 років.

При цьому зберігалася одна з найбільш суттєвих колізій норм, які регулювали шлюбно-сімейні відносини в Російській імперії. Поруч з тим, що були введені в дію відповідні акти світського законодавства, були чинними норми канонічного права. Як вказує російський дослідник Ю.М. Гончаров: «Ситуація із шлюбним віком ускладнювалася тим, що, крім спільного громадянського повноліття, існувало, як пережиток раніше діючих винятково церковних законів, ще й церковне повноліття – 15 років для чоловіків і 13 років для жінок. Цей вік був призначений ... указом Синоду 1774 р.... Співвідношення між цими двома віками шлюбного повноліття було таким: вирішальне значення мало церковне повноліття...» [9, с. 45].

Слід зауважити, що для католиків, згідно з нормами відповідного канонічного права, встановлювався інший шлюбний вік – для юнаків 14 років і для дівчат – 12. Відповідно і верхня межа для католиків, яких чимало мешкало на українських землях, особливо на Правобережжі, мала свою специфіку. Для осіб, які досягли 60 років, встановлювалася особлива процедура укладення шлюбу (дозвіл відповідного церковного ієрарха).

Спеціальний шлюбно-сімейний статус мали військовослужбовці. Офіцери, які перебували на дійсній службі, незалежно від роду військ, повинні були мати 23 роки і відслужити у конкретній військовій частині (установі) не менш як два роки [9, с. 45].

Іншим було становище дівчат Чернігівської та Полтавської губерній. У ч.1 т. X Законів цивільних стосовно них фактично було закріплено норми Литовських статутів. Нареченим на Полтавщині та Чернігівщині дозволялося при досягненні повноліття звертатися до суду за дозволом на шлюб, якщо батьки перешкождали його укладанню, та виходити заміж з дозволу суду [10, с. 2].

Певна увага у частині 1 тому X Зводу цивільних законів Російської імперії приділялася змішаним шлюбом, шлюбом нехристиян між собою, а також християн з особами, що не належать до християнського віросповідання. Так, особам усіх християнських віросповідань дозволялося укладати шлюб за

своїми релігійними правилами та обрядами, не отримуючи дозволу від громадянського уряду, але з дотриманням визначених для них обмежень (т. X, ч. 1, ст. 61). В той же час шлюб особи православного віросповідання з особою, яка не належить до такої віри, визнавався дійсним лише при дотриманні усіх умов, що висувалися до шлюбів осіб православного віросповідання.

Категорично на той період заборонялося укладання шлюбу підданим Російської імперії православного і римсько-католицького віросповідання з нехристиянами, а також протестантського – з ламаїтами і язичниками (т. X, ч. 1, ст. 85). Особливості укладання шлюбу російських підданих євангелістського сповідання з магометанами і євреями визначалися на підставі Статуту євангелістсько-лютеранської церкви в Російській імперії.

Шлюбне право регулювалося церковними законами і громадянського шлюбу фактично не існувало. Хоча стаття 12 забороняла примушення дітей при вступі у шлюб і не вважала шлюб за примушенням законним, але у реальному житті нерівні браки були розповсюдженим явищем [11, с. 2]. Сам юридичний факт укладення шлюбу змінював правовий статус членів подружжя, як чоловіка, так і дружини. Остання повинна була «коритися чоловікові своєму як главі сімейства», а чоловік – жити з дружиною «у злагоді, поважати, захищати», забезпечувати дружину їжею й утримувати за її станом і можливістю своєю». Шлюб не спричиняв спільного володіння майном подружжя, своїм майном кожен із подружжя міг розпоряджатися окремо» [12, с. 165].

Оскільки шлюбно-сімейне право Російської імперії, а також канонічне право, яке регулювало відносини шлюбу, допускало можливість розлучення (хоч і за винятково складною процедурою), не був неможливим і повторний шлюб. Для жінок це було більш складним, ніж для чоловіків. Цивільне законодавство Російської імперії, інститутом якого було шлюбно-сімейне право, встановлювало для них низку обмежень, порівняно з чоловіками. Жінки не мали право на опіку над неповнолітніми дітьми і не могли розпоряджатися нерухомим майном. Були й інші обмеження [9, с. 49].

Становий характер шлюбу на українських землях у складі Російської імперії обумовлював і зверхність чоловіка, і його право визначати місце мешкання подружжя, і підпорядкованість дружини. Важливим принципом російського законодавства, сполученим із попередніми положеннями шлюбного та сімейного звичаєвого права, виступає те, що чоловік у подружжі надає права свого стану дружині (повторимо, шлюб визнавався законним при укладенні його за церковною процедурою). Цей суцільно становий принцип стосувався, втім, лише вищих та вільних станів. Оповідання М. Вовчок «Кріпачка» дає уявлення про те, що для особисто залежних станів, найперше кріпаків, шлюб з вільним, незалежно від статі, понижував соціальний і правовий статус останнього.

Беручи шлюб з кріпачкою, особисто вільна людина (якщо вона не належала до привілейованих станів – дворянства та духовенства) ставала також кріпаком. Втім, це становище змінилося вже у першій половині XIX ст., за часів Олександра I.

Розлучення, як і шлюб, здійснювалося в умовах конкуренції норм шлюбно-сімейного й церковного права. Монополія церкви на розлучення зазнала послаблення лише у середині XIX ст. Навіть у кінці цього століття вважалося, що прийняття рішення про підтвердження закінчення шлюбу, офіційне визнання його чинності або нечинності, як і процедура розлучення, належали до юрисдикції духовного суду. У той же час справи про розділ майна подружжя розглядалися цивільними судами.

Цивільне законодавство Російської імперії (інститутом якого було законодавство сімейне) розрізняло припинення шлюбу і його розірвання. Підставою першого могла бути лише смерть будь-кого із подружжя, що надавало право на повторний шлюб. Для розірвання шлюбу духовним судом за бажанням однієї із сторін, у тому числі жінки, згідно зі ст. 45 Зводу законів цивільних існував виключний перелік підстав:

- доведене перелюбство другого з подружжя, або нездатність його до шлюбного співжиття;
- засудження одного із подружжя до покарання, сполученого з позбавленням усіх прав стану;
- безвісна відсутність одного з подружжя.

Височайше затвердженим 28 травня 1904 р. визначенням Святійшого Синоду було скасовано тривалу заборону повторного шлюбу осіб, перелюбство яких було доведене. Винний піддавався церковній епітимії за рішенням духовного суду. У випадку розірвання й другого (третього) шлюбу за підставою перелюбства, він карався довічним безшлюб'ям [13, с. 602–603].

Розлучення з причини кримінального покарання одного з подружжя могло відбутися лише якщо другий відмовлявся слідувати за ним добровільно в місця виконання покарань для добровільного співжиття.

Висновок. Таким чином, на відміну від тогочасних європейських держав, цивільне і сімейне право не були як галузі чітко відмежовані одне від одного. Укладення шлюбу залежало, за імперським законодавством, від його умов і форм. У пореформений період з'явилися цікаві й досить важливі новели. Зокрема була закріплена добровільність укладення шлюбу з обох сторін. При цьому шлюбний вік визначався законодавцем з урахуванням традицій звичаєвого українського шлюбно-сімейного права. У той же час для державних службовців була визначена процедура запиту дозволу начальства на шлюб.

Інше обмеження зберігалося з петровських часів. Воно полягало у необхідності обов'язкового офіційного дозволу батьків на шлюб дітей. Однак на українських землях були й винятки – а саме: сімейно-правове становище населення Полтавської та Чернігівської губерній. Тут наречені мали право при досягненні повноліття отримувати дозвіл на шлюб від батьків у позовно-судовому порядку. Важливим результатом «великих реформ» стало, окрім іншого, подолання станових обмежень у шлюбно-сімейних відносинах, коли внаслідок шлюбу дружина набувала статусу і стану чоловіка.

Часи феодалізму у найбільш жорсткій, кріпосницькій формі, на кінець XIX ст. залишилися у минулому. На початку наступного століття в Російській

імперії склалася об'єктивна потреба в низці кодифікаційних дій. Зокрема, це стосується цивільного і сімейного права. Однак самодержавство цієї кодифікації, як і багатьох інших нагальних законотворчих дій, так і не здійснило.

Не було створено і нового кодифікаційного акта, який би закріпив зміни цивільно-правового статусу жінок, зокрема на українських землях у складі Російської імперії. Адже у пореформені десятиріччя XIX ст. і на початку XX ст. жінки все більше набували прав суб'єктів відносин власності та зобов'язальних. Наступні зміни мали місце вже безпосередньо напередодні Першої світової війни. Так, підвищення статусу жінки проявилось у можливості легітимного роздільного проживання подружжя, а також розширенні спадкових прав.

Бібліографічні посилання

1. *Владимирский-Буданов М. Ф.* Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – 5-е изд. – СПб. ; К., 1907. – [4], IV, VI, 694 с.
2. *Пушкарева Н. Л.* Российская система законов о браке в XX в. и традиционные установки / Н. Л. Пушкарева, О. Е. Казьмина // Этнографическое обозрение. – 2003. – № 4. – С. 67–68.
3. *Foucault M.* The History of Sexuality / M. Foucault. – 1998. – Vol. 1. – P. 4.
4. *Пушкарева Н. Л.* Частная жизнь русской женщины в доиндустриальной России: невеста, жена, любовница (X – начало XIX в.) / Н. Л. Пушкарева. – М., 1997.
5. *Гримич М. В.* Звичаєво-правова традиційна культура українців XIX – на початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. істор. наук : спец. 07.00.05 “Етнологія” / М. В. Гримич. – К., 2005.
6. Письмо подольского губернатора киевскому военному, подольскому и волыньскому генерал-губернатору. 10 декабря 1886 г. // Центральный державный исторический архив Украины (м. Київ). Ф. 442 : Канцелярия киевского военного подольского и волыньского генерал-губернатора, оп. 539, спр. 199, арк. 10–10 зв.
7. *Законы гражданские // Свод законов Российской империи изд. 1900 г. – Т.10. Ч. 1.* Свод законов гражданских. Положение о казенных подрядах и поставках со включением позднейших узаконений и разъяснений по решениям Общего собрания и Гражданского кас. департамента Правительствующего сената с 1866 по июль 1900 г. / под ред. А. Г. Гаугера. – 5-е изд., неофиц. – СПб. : Кн. маг. Н. К. Мартынова, 1902. – LVII, 868, 142 с.
8. *Думашевский А.* Систематический свод решений кассационных департаментов Сената 1866–1873 г. : с подлинным текстом решений, извлеченными из них тезисами и критическим разбором их / А. Думашевский. – 2-е изд. – СПб., 1874–1875. – Т 1.
9. *Гончаров Ю. М.* Городская семья Сибири второй половины XIX – начала XX в. : монография / Ю.М. Гончаров. – Барнаул, 2002.
10. *Законы о женщинах : сб. всех постановлений действующего законодательства, относящихся до лиц женского пола / сост. Л. А. Канторович. – СПб., 1899. – [4], 272 с.*
11. *Русские гражданские законы / сост. А. Е. Нос. – М., 1886. – Ч. 2, вып. 2.*
12. *Іванов В. М.* Історія держави і права України : навч. посіб. / В. М. Іванов ; гол. ред. Н. М. Гайдук. – К., 2003.
13. *Шершеневич Г. Ф.* Учебник русского гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. – 6-е изд. – СПб., 1907. – VIII, 815 с.

Нестерцова-Собакаръ А. В. Украинская женщина как субъект брачно-семейных правоотношений: историко-правовая экспозиция второй половины XIX – начала XX в. Раскрыты особенности регулирования положения женщины нормами

гражданского и семейного права, влиянием правовых традиций Гетманщины и украинского традиционного брачно-семейного права. Выяснено место и роль украинской женщины в брачно-семейных правоотношениях на основе всестороннего использования исторического опыта, что дало возможность выделить существенные факторы становления движения за женское равноправие, отделить в современных условиях общее от частного, объективно обусловленное от случайного.

Ключевые слова: *женщина, правовое положение, украинские земли, брачно-семейные правоотношения, общество, брак, семья, права, обязанности.*

Nestertsova-Sobakar' O.V. Ukrainian woman as subject of marital-family legal relations: historical-legal exposition of second half of XIX – early XX century. In the article the features of regulation the position of women the norms of civil and family law, the influence of legal traditions of the Cossack and Ukrainian traditional marriage and family law. Found the place and role of Ukrainian women in marriage and family relations based on the full use of historical experience, which gave an opportunity to highlight the significant factors affecting the development of movement for women's equality, to find in modern conditions total private caused from accidental.

It is proved that in the Soviet years of marriage and family legislation of the Russian Empire remained the most unexplored sector of pre-revolutionary law. This is an explanation. In the first years after the revolution historically justified criticism of the Patriarchal family has acquired an extreme character and turned into a negation not only archaic, obsolete forms of the family and principles of family relations, but also the institution of the family.

Unlike contemporary European States, civil and family law as a branch clearly distinct from each other. Marriage depended, according to Imperial law, from its conditions and forms. In the post-reform period, there was an interesting and very important novel. In particular, established the voluntariness of a marriage from both sides. While the age of marriage was determined by the legislator taking into account the established traditions of Ukrainian marriage and family law. At the same time, for civil servants was determined by the procedure for requesting authorization to the marriage.

Another limitation was preserved from the time of Peter. It was the obligatory official permission of parents to marriage of children. However, in the Ukrainian lands there were exceptions – namely, family and legal situation of the population of Poltava and Chernigov provinces. Here the bride had the right upon reaching the legal age to obtain a marriage license from his parents in iscove-court. An important result of the "great reforms" has become, among other things, overcoming caste restrictions in marriage and family relations where, because of marriage, the wife acquired the status and condition of her husband.

Keywords: *women, legal status, Ukrainian land, marriage and family relationships, society, marriage, family, rights, duties.*

Надійшла до редакції 01.03.2016